

Rafał Jankowski

Wykładowca Zakładu Prawa

Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej w Koszalinie

PROCEDER PRANIA BRUDNYCH PIENIĘDZY - ROZMIARY, PRZYCZYNY I SKUTKI

Pochodzenie terminu *brudne pieniądze* jest trudne do określenia. Wydaje się, że problem istnieje od początków nielegalnych dochodów, korupcji, a z całą pewnością z chwilą pojawienia się przestępczości zorganizowanej.

Termin *pranie pieniędzy* pojawił się prawdopodobnie za sprawą szefa mafii chicagowskiej Ala Capone. W latach 20. XX w., czyli w okresie obowiązywania prohibicji w USA, mafia czerpała kolosalne dochody z produkcji i wyszynku oraz przemytu napojów alkoholowych, natomiast oficjalne interesy polegały na prowadzeniu działalności handlowej i usługowej. Mafia kontrolowała najczęściej pralnie, sklepów spożywczych i cukierni. Właśnie tam mieszano dochody legalne z nielegalnymi, czyli dopisywano do codziennych utargów znaczne sumy, aby zalegalizować bezprawne dochody.

Najbardziej powszechna, a zarazem wyczerpująca definicja prania pieniędzy, zawarta została w dyrektywie Rady Wspólnoty Europejskiej z dnia 10 czerwca 1991 roku w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do prania pieniędzy. Przytoczona tam w art. 1 definicja, stanowi podsumowanie określeń tego zjawiska w poprzednio wydanych dokumentach międzynarodowych, a szczególnie w Deklaracji Bazylejskiej i 40 zaleceniach FATF.

Według Dyrektywy RWE z 10 czerwca 1991 roku przestępstwo to obejmuje:

- wymianę lub transfer wartości majątkowych przy znajomości faktu, że pochodzą z działalności przestępczej lub uczestnictwa w takiej działalności, w celu zatajenia bądź ukrycia nielegalnego

pochodzenia tych wartości lub zatajenia faktu pomocy osób uczestniczących w działalności przestępczej, w celu uniknięcia przez te osoby konsekwencji karnych,

- zatajenie bądź ukrycie rzeczywistej natury, pochodzenia, stanu lub ruchu wartości majątkowych, prawa dysponowania nimi lub rzeczywistej własności albo odpowiednich dotyczących tych wartości, przy znajomości faktu, że pochodzą one z działalności przestępczej lub uczestnictwa w takiej działalności,
- nabywanie, posiadanie i używanie wartości majątkowych, jeżeli osoba przyjmująca te wartości wie, że pochodzą one z działalności przestępczej lub uczestnictwa w takiej działalności,
- udział w wykonywaniu czynności wymienionych w poprzednich trzech przykładach - a szczególnie organizowanie się w celu ich wykonywania, pomoc w nich, zachęcanie ich lub udzielanie rad przy ich wykonywaniu bądź ułatwianie ich wykonywania.

Rozwój polskich regulacji prawnych w zakresie przestępczości prania brudnych pieniędzy

Najważniejsze etapy tworzenia i rozwoju polskiego systemu prawnego:

- 1) lata 1990-1991 - analizowanie regulacji prawnych w innych krajach oraz nawiązywanie kontaktów międzynarodowych,
- 2) lata 1992-1993, to okres, w którym znowelizowano prawo bankowe i wydano zarządzenie nr 16/92 Prezesa NBP,
- 3) lata 1994-1995 - uchwalono i wprowadzono w życie kryminalizację prania

pieniędzy oraz znowelizowano ustawę o działalności gospodarczej poprzez rozszerzenie zakresu obrotu bezgotówkowego,

- 4) lata 1996-1999 - znowelizowano prawo bankowe oraz uchwalono kodeks karny zawierający art. 299, tj. nową regulację przestępstwa prania pieniędzy,
- 5) lata 2000-2003 - uchwalono i wprowadzono w życie ustawę z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu wprowadzania do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł, dwie nowelizacje tej ustawy, przygotowano trzecią nowelizację, a także znowelizowano art. 299 k.k.

Aktualnie proceder prania brudnych pieniędzy spenalizowany jest w art. 299 kodeksu karnego:

§ 1 Kto środki płatnicze, papiery wartościowe lub inne wartości dewizowe, prawa majątkowe albo mienie ruchome lub nieruchomości, pochodzące z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego, przekazuje lub wywozi za granicę, pomaga do przenoszenia ich własności lub posiadania albo podejmuje inne czynności, które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępnego pochodzenia lub miejsca umieszczenia, ich wykrycie, zajęcie albo orzeczenie przepadku, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§ 2 Karze określonej w § 1 podlega, kto będąc pracownikiem banku, instytucji finansowej lub kredytowej albo innego podmiotu, na którym z mocy przepisów prawa ciąży obowiązek rejestracji transakcji i osób dokonujących transakcji, przyjmuje w gotówce, wbrew przepisom, pieniądze lub inne wartości dewizowe, dokonuje ich transferu lub konwersji albo przyjmuje je w innych okolicznościach wzbudzających uzasadnione podejrzenie, że stanowią one przedmiot czynu określonego w § 1 albo świadczy inne usługi mające ukryć ich podstępne pochodzenie lub usługi w zabezpieczeniu przed zajęciem.

§ 3 Kto, będąc odpowiedzialny w banku, instytucji finansowej lub kredytowej za informowanie zarządu lub organu nadzoru finansowego o przeprowadzeniu operacji finansowej, nie czyni tego niezwłocznie w formie przewidzianej przepisami prawa, mimo że okoliczności przeprowadzenia operacji finansowej wzbudzają uzasadnione podejrzenie, że chodzi o źródło ich pochodzenia określone w § 1, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 4 Karze określonej w § 3 podlega, kto w banku, instytucji finansowej lub kredytowej, będąc odpowiedzialny za wyznaczenie osoby uprawnionej do przyjmowania informacji, o których mowa w § 3, lub udzielania ich osobie uprawnionej nie czyni zadość obowiązującym przepisom.

§ 5 Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w § 1 lub 2, działając w porozumieniu z innymi osobami podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 6 Karze określonej w § 5 podlega sprawca, jeżeli dopuszczając się czynu określonego w § 1 lub 2, osiąga znaczną korzyść majątkową.

§ 7 W razie skazania za przestępstwo określone w § 1 lub 2, sąd orzeka przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio albo pośrednio z przestępstwa, a także korzyści z tego przestępstwa lub ich równoważność, chociażby nie stanowiły one własności sprawcy. Przepadku nie orzeka się w całości lub w części, jeżeli przedmiot korzyści lub jej równowartość podlega zwrotowi pokrzywdzonemu lub innemu podmiotowi.

§ 8 Nie podlega karze za przestępstwo określone w § 1-4, kto dobrowolnie ujawnił wobec organu powołanego do ścigania przestępstw informacje dotyczące osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia, jeżeli zapobiegło to popełnieniu innego przestępstwa; jeżeli sprawca czynił starania

zmierzające do ujawnienia tych informacji i okoliczności, sąd stosuje nadzwyczajnie złagodzenie kary.

Przyczyny prania brudnych pieniędzy

Wśród bezpośrednich czynników związanych z praniem pieniędzy dominuje systematyczny napływ nielegalnych dochodów, pochodzących z przestępczości zorganizowanej. Stwarza to zarówno ekonomiczną, jak i organizacyjną konieczność lokowania czy kamuflowania dochodów. Można rozwinąć tezę, że pranie brudnych pieniędzy jest bezpośrednio związane z egzystencją grupy przestępczej.

Międzynarodowi przestępcy (np. handlarze narkotyków), jak również krajowi (np. skorumpowani urzędnicy, fałszerze, oszuści i specjaliści od manipulacji papierami wartościowymi, przestępcy kryminalni na dużą skalę), a nawet członkowie mafii, potrzebują dobrego i efektywnego narzędzia do zalegalizowania pieniędzy. Koszty nie są ważne, a gotówka jest anonimowa. Niezbędne zatem są dobre układy, sprawne metody i szybkie efekty.

W związku z tym konieczny jest dostęp do przedsiębiorstwa finansowego obracającego dużą gotówką. Jednakże obroty nielegalną gotówką nie mogą być nieproporcjonalnie duże, gdyż natychmiast zwróci to uwagę banku lub organów kontroli finansowej. Jeśli brak jest dostępu do tych instytucji, to przestępcy są zmuszeni zakładać fikcyjne (papierowe) firmy, tj. istniejące formalnie, lecz nieprowadzące działalności gospodarczej.

Zdaniem specjalistów z organów ścigania, a szczególnie tych, którzy zajmują się rozpoznawaniem przestępczości zorganizowanej, mimo wielu działań zapobiegawczych, Polska jest ważnym obiektem zainteresowania międzynarodowych zorganizowanych grup przestępczych. Generalne czynniki, dla których Polska jest wykorzystywana do legalizowania pieniędzy, to wciąż jeszcze duże zapotrzebowanie na inwestycje dolarowe, a także traktowanie naszego kraju jako miejsca młodej jeszcze demokracji. W związku z powyższym kar-

tele i inne organizacje przestępcze badają nasze systemy prawne, procedury finansowo-bankowe oraz chłonność określonych branż gospodarki z punktu widzenia realizacji swoich celów.

Czynniki sprzyjające praniu brudnych pieniędzy

Czynniki sprzyjające praniu pieniędzy, czyli tzw. luki prawne lub niedostatki organizacyjne czy profesjonalne, poszczególne elementy systemu prawnofinansowego i organizacyjnego są przedmiotem „badań” międzynarodowych organizacji przestępczych w różnych krajach, w szczególności:

- stan przestrzegania dyscypliny w utrzymaniu tajemnicy bankowej przez personel oraz możliwości dotarcia organów ścigania do informacji o stanie rachunków klientów i ich transakcjach,
- przestrzeganie wymagań i ograniczeń dotyczących prowadzenia operacji bankowych lub transakcji finansowych, ze szczególnym uwzględnieniem rzetelności identyfikowania tożsamości klientów i możliwości zakładania rachunków na hasło,
- możliwości wykorzystywania instrumentów finansowych płatnych okazicielowi,
- stan kontroli na granicy dotyczący wwożonych lub wywożonych środków płatniczych,
- zakres penalizacji prania pieniędzy, funkcjonowanie pozabankowego obrotu finansowego, ze szczególnym uwzględnieniem braku przepisów zobowiązujących strony do prowadzenia dużych transakcji finansowych za pośrednictwem banków,
- możliwości dokonywania transakcji gotówkowych bez wzbudzania podejrzeń,
- przepisy zobowiązujące instytucje finansowo-bankowe do zgłaszania organom ścigania podejrzanych transakcji finansowych,
- wymienialność waluty narodowej na dolary USA, ze szczególnym uwzględnieniem gotowości banków do depozytów walutowych,

- gotowość banków do przyjmowania od klientów zleceń w formie telefonicznej, na hasło itp.
- stan przygotowania personelu kontroli bankowej oraz poziomu wyposażenia tych organów w nowoczesne narzędzia analityczne i badawcze,
- regulacje normujące działalność organów ścigania w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości związanej z nielegalnym obrotem narkotykami i praniem pieniędzy,
- przepisy prawa określające możliwość i wysokość zabezpieczenia mienia osób oskarżonych o działalność przestępczą;
- możliwości zakładania kantorów wymiany walut i system kontroli działalności tego typu placówek.

Cele prania pieniędzy

Głównymi celami prania pieniędzy są:

- a) zalegalizowanie gotówki,
- b) zmniejszenie ich wolumenu,
- c) zamiana gotówki w taką formę aktywów, które przynoszą dochód lub pomnażają jego wartość.

Codziennie na całym świecie sprzedaje się wiele porcji różnych narkotyków, najczęściej z ręki do ręki. Największe zapotrzebowanie na narkotyki jest w USA. Tam również jest największe zaangażowanie mafii w przemyt, handel i uzyskiwanie olbrzymich sum pieniędzy. Nic więc dziwnego, że właśnie w USA toczy się największa walka z mafią i tam policja przejmuje największe ilości narkotyków. Większość zagrożonych krajów przejęła amerykańską metodę represji w stosunku do mafii i handlarzy narkotyków. Dotyczy to również Polski.

System legalizacji brudnych pieniędzy w systemie bankowym

Depozyty na legalnym rynku finansowym mogą przybierać formę depozytów pierwotnych. Depozyt pierwotny to depozyt z przestępczo nabytego mienia, które nie zostało poddane ani uprzedniej zmianie formy, ani nie znalazło drogi na legalny

rynek finansowy przez pośrednika (mógłby być on osobą fizyczną lub prawną).

Prawo coraz większej liczby państw zabrania legalnym instytucjom finansowym przyjmowania mienia bez jednoczesnej identyfikacji klienta lub uprawnionego gospodarzo.

Te mechanizmy przeszkadzają celowi „pracza” - integracji na legalnym rynku finansowym. Może on pozostać tylko wtedy nierozpoznany, jeżeli powiedzie się mu uniknięcie tejże identyfikacji. Jest to możliwe, jeżeli sam „pracz” kontroluje bank lub korumpuje urzędników bankowych, albo wykorzystuje luki w regulacjach raportowania i identyfikacyjnych, albo wprowadza środki z jednego kraju do innego, na którego rynku finansowym brak obowiązków identyfikacji.

Do prania małych lub średnich sum pieniężnych wystarczają w zasadzie przedsiębiorstwa dysponujące stałymi kosztami eksploatacji i wysokimi obrotami gotówkowymi, jak np.: kina, restauracje, bary, pizzerie, myjnie samochodów, salony gry, przedsiębiorstwa budowlane.

Stały napływ dużych sum pieniędzy w gotówce z przeznaczeniem ich wyprania, tak jak w przypadku przestępczych dochodów przestępczości zorganizowanej, wymaga szczególnych środków zabezpieczenia przed wykryciem tego procederu. Pracze są zmuszeni do skorzystania z usług takich podmiotów, które przeprowadzają transakcje finansowe na jeszcze większą skalę niż przedsiębiorstwa prowadzące legalną działalność wykorzystywaną do prania pieniędzy (*legitimate business*), aby olbrzymie ilości wartości przestępczego pochodzenia zamienić na inne nośniki wartości.

W ramach obecnie funkcjonującego systemu finansowego tylko banki i inne instytucje finansowe są w stanie dokonać wymiany gotówki na pieniądz księgowy po to, aby nielegalne wartości wymienić na abstrakcyjne jednostki rozliczeniowe nieposiadające już ciężącego na nich znamienia przestępczego pochodzenia.

Elektroniczne systemy płatnicze, które są podstawą prawidłowego funkcjonowania wszelkich instytucji finansowych, umożliwiają przeprowadzenie tego rodzaju operacji w ciągu sekundy i w dodatku na skalę światową. Tylko na międzynarodowym rynku dewizowym przesyłanych jest każdego dnia elektronicznie około jednego biliona dolarów. Pieniądz księgowy transferuje się zdecydowanie łatwiej niż niewygodny pieniądz gotówkowy, a i jego pochodzenie jest trudniejsze do prześledzenia.

Wynika z tego, że „pracze” jest wręcz zmuszony do skorzystania z pomocy banków w procesie prania pieniędzy, przynajmniej jako stacji końcowych tego procesu. Instytucje finansowe, na czele z bankami są w gruncie rzeczy instytucjami kluczowymi, łączącymi świat przestępczy z legalnym obrotem finansowym.

Ze względu na stopień włączenia instytucji finansowych w proces prania pieniędzy wyodrębnia się trzy ich grupy:

- 1) instytucje finansowe, które bez świadomego udziału biorą udział w proces prania pieniędzy tak, że nie są one w stanie tego rozpoznać. Takie instytucje stanowią wprawdzie większość, jednak można im zarzucić zbyt luźne stosowanie obowiązujących przepisów mających zapobiec takim praktykom,
- 2) instytucje finansowe, które zasadniczo przeprowadzają legalne transakcje, ale w pewnym zakresie dodatkowo współpracują z przestępczością zorganizowaną,
- 3) przypadek skrajny stanowią instytucje finansowe, które pod przykrywką działalności w sektorze finansowym prowadzą działalność przestępną. W tym przypadku taka legalnie prowadzona działalność finansowa ma tylko za zadanie wspomaganie już prowadzonej (podstawowej) działalności przestępczej.

Pomiędzy „praczem” a instytucją finansową powstaje pewnego rodzaju stosunek zależności. Analiza tego stosunku ułatwia zrozumienie i rozpoznanie technik prania pieniędzy stosowanych w sektorze

bankowo-finansowym. Niemniej jednak w celu ochrony swojej anonimowości wobec instytucji finansowej, „pracze” zmuszony jest korzystać z pomocy tworzonych przez siebie, właśnie w tym celu, przedsiębiorstw. Działając pod ich szyldem, wsparty obowiązującą dyskrecją zawodową (tajemnice: adwokacka, bankowa, podatkowa czy handlowa), przestępca czuje się bezpieczniejszy na międzynarodowym rynku finansowym.

Jeżeli przestępczość zorganizowana kontroluje instytucje finansowe, to łatwiejsze jest świadome ignorowanie zarówno podejrzanych form lokat, jak również obowiązków raportowania i identyfikacyjnych. Znane są przypadki bezpośredniego kontrolowania lub posiadania małych banków przez osoby powiązane z przestępczością zorganizowaną.

Metody prania brudnych pieniędzy stosowane w polskim systemie bankowym.

1. **Strukturing**, a właściwie strukturyzacja transakcji (ang. transaction structuring), polega na dokonywaniu różnorodnych transakcji w fazie lokowania brudnych funduszy zarówno w instytucjach finansowych, jak i we wszystkich punktach handlowych, w których istnieje możliwość zakupu towaru za gotówkę.
2. **Smerfing**, to odmiana strukturingu, jest jedną z najbardziej rozwiniętych i najlepiej zorganizowanych technik prania pieniędzy. Polega ona na zatrudnieniu agentów (dealerów czyli smerfów), którzy w wielu bankach otwierają konta i wpłacają kwoty poniżej kwoty granicznej lub wykupują czek podróżny na taką samą kwotę. Ponadto taka kwota nie musi być zgłaszana do urzędu podatkowego w celu wyjaśnienia źródła pochodzenia pieniędzy.
3. **Refining** polega na wymianie banknotów o niskich nominałach na wysokie. Wykorzystywane są do tej techniki zarówno banki, jak i kantory oraz kasyna gry. Gotówka może być wymieniana na żetony, a następnie na banknoty o najwyższych nominałach.

4. **Blending** czyli mieszanie jest jedną z najprostszych technik prania pieniędzy w fazie lokowania. Polega na mieszaniu brudnych pieniędzy z dochodami uzyskiwanymi w ramach legalnej działalności gospodarczej. Zatem mieszanie może być prowadzone przez lokale gastronomiczne, bary, motele i hotele. Zmienna dochodowość sezonowa jest istotnym czynnikiem lokowania brudnych pieniędzy w instytucjach finansowych.

Skutki prania brudnych pieniędzy

Proceder prania brudnych pieniędzy:

- 1) destabilizuje system finansowy państwa, a w szczególności system podatkowy; dotyczy to zwłaszcza państw o nie w pełni stabilnych systemach gospodarczych, gdyż brudne pieniądze, po przeprowadzeniu operacji ich zalegalizowania, wyprowadzane są do państw o stabilniejszym systemie finansowym, gdzie zapewniają bezpieczne i długoterminowe zyski, następnie w ramach „pralni” inwestowane są w przedsięwzięcia okresowo zwolnione z opodatkowania i likwidowane przed końcem ulgi, w efekcie podmioty działające legalnie płacą wyższe podatki, kapitał nie tworzy nowych miejsc pracy, gdyż ma charakter spekulacyjny i powoduje drenaż gospodarki zamiast jej rozwój,
- 2) narusza zasady gospodarki rynkowej, niszczy uczciwą konkurencję, gdyż głównym celem pralni jest wykazanie dochodu, co odbywa się poprzez zaniżanie kosztów własnych, co powoduje eliminację z rynku podmiotów działających legalnie,
- 3) powoduje sztuczne zawyżanie cen na dobra, których zakup służy praniu pieniędzy (głównie nieruchomości i dzieła sztuki),
- 4) umożliwia kumulowanie kapitału przez przestępców,
- 5) wywołuje brak stabilności instytucji finansowych pośrednio lub bezpośrednio zaangażowanych w pranie brudnych pieniędzy.

Ponadto pranie brudnych pieniędzy powoduje utratę zaufania do systemu finansowego wśród klientów w kraju i zagranicą, utratę wiarygodności państwa i jego systemu bankowego na rynku światowym, odpływ legalnego kapitału i brak napływu nowych inwestorów.

Bibliografia

- Ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu wprowadzeniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu (Dz. U.03.152.1505);
- Kodeks karny ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. (Dz.U.97.88.553)
- Wójcik J. W.: Pranie pieniędzy. Kryminologiczna i kryminalistyczna ocena transakcji podejrzanych, Warszawa 2002.
- Filipowski W.: Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym, Zakamycze 2004.
- Buczkowski K., Wojtaszek M.: Pranie pieniędzy, Warszawa 2001.
- Prengel M.: Wykorzystanie legalnie funkcjonującego sektora bankowego w procederze prania pieniędzy.
- Kamirski J.: Pranie brudnych pieniędzy w Polsce.